

Петро Лубенський Як знімався «Перший парубок»

6

Важкі поранення на фронті привели мене в Головний військовий госпіталь в Москві. Звідти я поїхав до своєї дружини, поетеси Надії Хоменко, в місто Лубни на Полтавщині. Будучи ще на постільному режимі, для підняття духу я вигадував гуморески і фейлетони, які друкувались в газетах, журналах «Перець» і «Крокодил». Через рік, 1946 року, мене зарахували третім фейлетоністом «Перця», а 1952 року прийняли до Спілки письменників України. Я дружив з журналістом газети «Червона Лубенщина» Віктором Безорудьком. Якось ми, жартуючи, вирішили написати сценарій кінокомедії. І сіли за роботу. На той час футбол був у фаворі. Київське «Динамо» почало завойовувати медалі. Модними стали розмови про створення сільського спорту. Один з керівників Вінницької області виводив на стадіони тисячі колгоспників, одягнутих в труси і майки. І ми вирішили розповісти, як спорт прийшов у село і як колгоспна футбольна команда завоювала «Кришталевий кубок».

Відреготавшись з півроку, ми з'явилися на кіностудію ім.О.Довженка. Нас зустрів начальник сценарного відділу Олександр Йосипович Перегуда, міцний дід з молодими насмішуватими очима. «Що у вас, хлопці?» — запитав він. «Сценарій». «Он у мене їх скільки,» — показав на гору папок. «Але в нас кінокомедія!» «З комедією в нас трагедія,» — відповів він і відразу почав читати. «Ха-ха-ха, — почав сміятися дід, гортаючи сторінки. — Це не смішно!» І так до кінця. Я розсердився: «Досить сміятися над нами. Я фронтовик і можу врізати!» «Я теж фронтовик, — сказав начальник. — А сміюся я тому, що ви зовсім не розумієте специфіки кіно. Ви пишете: «У нього душа пішла в п'яти». П'яти ще можна зняти, а що робити з душею? Приїжджайте через рік».

Цілий рік ми знемагали від реготу. Нарешті, остаточно вибившись із сил, ми опинилися в Перегуди. «Не чекав!» — здивувався він. Прочитав сценарій, жодного разу не усміхнувшись, сказав: «Піде!»

Комедія (не обов'язково наша) була потрібна студії. До нас в Лубни приїжджали редактор Поляков, сам Перегуда, режисер Навроцький. Почалась справжня «переворот-колегія». Епізоди ставились з ніг на голову і з голови на ноги. Врешті-решт студія уклала з нами

угоду. І з'явився у нас ангел-охоронець Рената Степанівна Король. На той час кінокомедія була єдина і її обговорювали і в ЦК, і в парткомі, і в Міністерстві кінематографії, і на худрадах, і примазувались непрохані співавтори. Виявилось, всі, крім нас, розуміють, як треба робити комедії. Рената Степанівна мужньо захищала наші знахідки. Сценарій було запущено у виробництво. Приходили свататись кінорежисери.

Пригадую, в залі на студії було повно всілякого люду, що чекали на прийом у директора. Раптом з'явився невеликого зросту чоловік, в поношеному спортивному одязі, з кавказьким обличчям і виразними чорними очима, які випромінювали іронію і сміх. Він підморгнув усім, усміхнувся, розмахисто перехрестився й зайшов до кабінету. Зчинився шумок. «Це Сергій Параджанов,» — сказав мені хтось. Я й раніше бачив його на студії. Він завжди був оточений друзями, і коли підходив до компанії, відразу ж виникало веселе пожвавлення. «Що він зняв?» — запитав я у сусіда, але той не встиг відповісти. З кабінету вийшов Параджанов і підійшов до мене. «Щойно мені запропонували знімати кінокомедію за вашим сценарієм. Я Сергій Параджанов, найгеніальніший режисер на Київській кіностудії,» — представився він. Я думав, що він жартує, і засміявся. «Нам поталанило!» — відповів я. «Не знаю, — продовжив він. — Я ще не читав вашого сценарію, але думаю, що його доведеться переробити». «Ми до цього вже звикли,» — ошкірився я, а Віктор Безорудько, який поганувато чув, мило усміхнувся.

І почалась якась сумбурна робота. Сергій виявився любителем усіляких містифікацій та витівок. Якось підбігає до мене: «Дзвонили з ЦК. Вимагають, щоб Ви негайно подзвонили по цьому номеру». І передає записку. Я розхвилювався, та все ж набрав номер. Чоловічий голос відповів: «Московський час чотирнадцять годин двадцять одна хвилина». А Параджанов реготав, як дитина.

Мені здавалось, що Сергій Йосипович, навіть не уважно вчитуючись у сценарій, весь час кричав: «Мистецтво давайте, мистецтво!». Оскільки в сценарії мова йшла про футбол, я, придбавши два квитки на міжнародний матч київського «Динамо», запропонував Параджанову подивитися гру. «Ні в якому разі, — сказав

він. — Мені це не потрібно!». І я зрозумів, що в режисера було інше надзавдання. А шкода, що він не зняв жодного загального плану футбольного змагання і що випав епізод, коли колгоспний сторож Яковченко, побачивши, що програє його команда, вискочив на поле й, промахнувшись по м'ячеві, забив у ворота противника свій чобіт. Тим часом Параджанов проводив проби акторів. Усе це були нікому невідомі люди. Я запитав, чому він не пускає до фільму жодного відомого коміка, він відповів, перефразовуючи вираз Олександра Довженка: «У новій калюжі повинні відбитися нові зірки».

Епізод для нас, авторів — це хохма, привід для сміху, зіткнення курйозів і несподіванок. Для Параджанова епізод був картиною, яку він малює усіма фарбами свого таланту. Він не придумував епізодів, а по-своєму інтерпретував наші. Втім, пригадую, з його слів я записав такий епізод.

Поруч зі стадіоном хата з солом'яною стріхою і гніздом лелеки. Воратар зі страшною силою б'є по м'ячу. М'яч падає в гніздо. Підлітає лелечиха, дивиться на м'яч, пробує його дзьобом, потім розкриває крила й сідає на нього. Міністр кінематографії своєю рукою написав: «Викреслити. Неправда, м'яч великий, лелека маленький, і він не може його накрити. Крім того, лелеки висиджують яйця, а не футбольні м'ячі!» Епізод викреслили. Але Параджанов наполіг на своєму, і в кадрі злетілись лелеки, махаючи крилами, розглядають футбольний м'яч, що невідомо як потрапив у гніздо. Сценка викликає пошвавлення в залі.

Як завжди, у авторів і режисера виникали різночитання, це доводило до сутичок, і Рената Степанівна мирила суперників, а перемагав завжди Параджанов, бо на його боці було мистецтво.

Коли нарешті прийшов час знімати стрічку, Параджанов раптово приїхав до нас в Лубни. Цілий місяць ми розбирали кожен епізод буквально по кісточках. І тут з усією силою проявилась могутність таланту Параджанова. Не пам'ятаю хто, здається Рене Клер, заявив, що геніальність режисера проявляється в міждіях. Параджанов збагатив картину дивовижними позасюжетними вставками. Літня жінка малює пензлем на своїй печі хитромудрі узорі, чи кам'яні скіфські баби на колгоспному полі, що мовби перекидають міст між сучасністю й сивою давниною, а розкішна наречена у весільному вбранні, яка кинулась допомагати своєму нареченому-франтові захищати футбольні ворота, викликаючи сміх в персонажів і глядачів, а десятки два дівчат, що роблять на велосипедах круг пошани навколо демобілізованого солдата, який прибув у село. А яка прекрасна природа живописного села Піщане Черкаської області, де проходилися основні зйомки фільму! А які прекрасні прості його люди! Фільм населений великою кількістю колоритних людей. Це правда про красивих людей на красивій землі. Ось чому ця стрічка викликає такий інтерес іноземного глядача. Для них вона є художнім відкриттям України.

Появу Сергія Йосиповича в Лубнах у 1958 році до цих пір із задоволенням згадують багато старожилів. Гостинний співавтор Віктор Безорудько прийняв його в своєму домі, де у великій кімнаті, що звалася «зала», ми, скупчившись навколо друкарської машинки, обго-

ворювали епізоди, вражаючи один одного імпровізаціями, котрі тут же викидалися у кошик. Параджанов не пив, не палив, до їжі ставився бай-дуже. За обідом більше розмовляв, ніж їв. Його вчинки були непередбачуваними. Він з'являвся то на базарі, в живописному натовпі, то в парку, на виступі «співочої ланки буряківниць», то в музеї чи картинній галереї, то на танцювальному майданчику, де реготав, дивлячись, як місцеві діви викаблучують бути-вуги. Нас вражало це вміння знайомитися з першим зустрічним, і здавалося, що за тиждень він подружився з усіма жителями Лубен і з ними здоровався на вулиці. Він відмітав усе, що заважало його творчому процесу. Не читав газет, не слухав радіо, не дивився рідкісних тоді телепередач. Він бачив майбутню картину як барвистий сон, котрий він повинен подарувати глядачеві.

Перший день зйомок вирішили почати з епізоду, який сподобався всім. Свинарка Одарка Кучерява (артистка Людмила Сосюра), гарна і молода, приїхала на районну сільськогосподарську виставку. Вона в білому халаті, шкіряному фартусі і гумових чоботях. До неї підходить кумедний похилого віку кореспондент, весь обвішаний фотоапаратами. Він питає: «Що у вас?». «Елітні поросята». «Можна подивитися?». «Будь ласка!». Одарка виймає за ніжку з великого ящика поросятко. Те вищить. Фотокор націлюється. Спалах. Порося виривається й біжить. Одарка й кореспондент кидаються в погоню. Порося перестрибує через посадку дерев і опиняється на сільському стадіоні. На старті готуються до бігу дівчата. Вистріл стартера. Біжать дівчата. За ними поросля. Глядачі кричать: «Давай, давай!» Порося обганяє дівчат. Біжить поросля. За ним дівчата. За ними Одарка й фотокор. Біжить поросля. За ним Одарка. За нею розгублені спротсменки. Порося перетинає лінію фінішу. Одарка рве грудьми стрічку. Глядачі аплодують. Секундометрист кричить: «Ура, ти встановила районний рекорд!»

Знімати вирішили в Києві. Параджанов з операторами і знімальною групою виїхали на республіканську сільськогосподарську виставку, де є невеликий стадіон

М. Яковченко та Г. Карпов у фільмі «Перший Пафубок». Режисер Сергій Параджанов. 1958.

Л. Сосюра у фільмі «Перший пафубок».

і показова свиноферма. Я з Віктором і редактором працюємо над наступним епізодом. Дзвінок телефону. Я підходжу. «Автор, — кричить розлючений Параджанов. — Що ви написали! Я викреслюю цей епізод». «Чому, ви ж самі вважали його одним із кращих в сценарії». «Це ж зняти неможливо. Я припиняю зйомку. Простій людей, машин, обладнання за ваш рахунок!» «Не поспішайте, — благаю я. — Ми зараз приїдемо!» Нам дають машину, і ми разом з Віктором на виставці. Параджанов. Слава Богу, що він ніколи не матюкався. «Порося не може пробігти сто метрів. — каже він. — От дивіться!» Він кидає порося. Те пробігає п'ять-шість метрів, зупиняється, чеше ратичкою за вухом, нюхає траву. Друге порося не шустріше. «Перш ніж писати, треба думати!» Я вимагаю продовжувати зйомку. Ми з Сергієм йдемо на свиноферму, де біля гігантських свиноматок вовтузяться десятки поросят. І тут Параджанову сяйнула думка. Він поставив освітлювачів, помічників і глядачів вздовж бігової доріжки на невеликій відстані один від одного. Дав кожному в руки по поросяті. Команда: «Перший мотор!» — Пускають порося, воно біжить. Як тільки зупиняється — «Стоп! Другий мотор!» — Пускають наступного. Потім третій мотор і так далі. І, о великий бог кіномонтаж! Щось відрізали, щось підклеїли, і порося кулею пробігає стометрівку. Пізніше Параджанов каже мені, посміхаючись: «Ви ж не помітили найголовнішого: спочатку пробігло порося біле, потім руденьке, рябеньке, смугастеньке! Чого не зробиш заради мистецтва!»

В селі Піщане всі колгоспники під час зйомок перетворились в акторів і дотепників. Якось Параджанов питає бабцю: «Кажуть, що у вашому селі багато відьм?» «Нема, нема, чоловіче добрий, всі в місто переїхали!» За життєрадісністю село не поступалося болгарській столиці сміху Габрово. Параджанов був в ударі. Сипав дотепами. Правда, іноді авторам доводилося вступати в бій, захищаючи сюжет від надмірних режисерських витівок.

Нарешті стрічка закінчена. Всі втрати оплакані. І настав день прийому. Оскільки це була єдина в той час комедія, на прийом зібралось багато осіб «при владі». Директор кіностудії від хвилювання кілька разів покидав кінозал. Всі дивилися на високе начальство і усміхались, коли усміхалося воно. Не дай Бог засміятися не до речі. Нарешті на екрані мій улюблений епізод. Футболіст команди противника дає воротарю Юшці півлітра, щоб він пропустив гол. Юшка в гніві шпурляє пляшку. Вона летить. А тут сидить престарілий сторож (артист Яковченко) і від нудьги клює носом. Аж раптом, прямо перед ним, в пісок падає пляшка. Він хапає півлітра, притискає до грудей, вилуплює очі і шепоче: «Манна небесна!» Дикий регіт. Я потираю руки. І раптом підіймається істеричка, редактор Міністерства кінематографії, і верещить: «Вирізати негайно! Щойно ЦК прийняв рішення по боротьбі з алкоголізмом!». І епізод з улюбленим коміком було вирізано. Фільм прийняли із зауваженням: в ньому є «елементи безідейного сміху заради сміху». Та це ще не все. В кадрі перед початком футбольного матчу сивобородий, сонцеликий дідок-пасічник вирішив підсобити своїй команді. І став пригощати воротаря противників медом. Почався матч. На воротаря налетіли бджоли. Він смішно відмахувався, та марно. Довелося

вибігти з воріт і мчати до ставка, щоб пірнути. Глядачі сміялися, з симпатією ставлячись до слов'янських хитрощів дідугана. І раптом представник ЦК з'явився на кіностудію й заявив: «Вирізати цей епізод!» «Чому?» — похололи ми. «Тому що артист, коли біг до ставка, наступив і роздушив каченя, що паслося. В той момент, коли вся країна бореться за виконання продовольчої програми, ми демонструємо, як якийсь футболіст душить ногами наші матеріальні ресурси». Сцену у воротах вдалося зберегти, а пробіг до ставка і пірнання довелося вирізати. У відомій казці гидке каченя перетворилося в лебедя, а в нашому фільмі гидке каченя позбавило нас веселого настрою.

Моя дружина і донька бачили цей фільм у Владикавказі, реготали разом з осетинами і раділи, що в титрах не забули вказати, що пісні написані на слова Надії Хоменко, тобто моєї дружини. Виконавиця ролі Одарки Кучерявої артистка Людмила Сосюра одержала листа з Владивостока від петеушника, де він написав, що дивився фільм одинадцять разів — не міг намілюватися на її красу — й запитував, що йому робити. Я порадив відповісти, щоб він подивився фільм дванадцятий раз. Преса жваво відгукнулася на єдину на той час українську кінокомедію, майже всі газети удостоїли нас своєї уваги. Нас докоряли в дрібнотем'ї, відсутності круто-закрученого сюжету, сміхатстві. Дехто писав, що неможна сміятися над селом, яке нас годує, в той час, як ми показували життєрадісних людей і довели, що село може породжувати не тільки хліборобів і поетів, а й майстрів спорту. Навіть видатний Ігор Ільїнський у московській «Правді» писав з нашого приводу: «Сміх — справа серйозна, і треба вибирати для нього сатиричні об'єкти». Ні режисер, ні автори сценарію, ні більшість акторів не були широко відомі, і ми не вміли проводити, як тепер прийнято, галасливі презентації та шоу. У Параджанова виявились заздрісники. Поговорювали, чому українську кінокомедію зняли не українською мовою і не український режисер. Параджанов був засмучений, що картина, в яку він вклав стільки сил і таланту, не принесла йому імені. Його час ще не прийшов. Пізніше помітять режисерські шедеври, розсіпані в нашому фільмі, і захоплено говоритимуть про роль живописця в кіномистецтві. «Перший парубок», обійшовши всі екрани тодішнього Союзу і набравши для самоокупності необхідний мільйон глядачів, ліг на полицю у кіносховищі в Белих Столбах.

Параджанов мені здавався людиною, яка жила тільки майбутнім. З різних причин ми років два не були в Києві і не могли зустрічатися з Сергієм Йосиповичем, щоб поговорити з ним по душах. Потім його викрали «Тіні забутих предків», і йому стало не до нас.

Через сорок років я зустрівся з «Першим парубком» в Київському будинку кіно, де йому аплодували наші сучасники. Перед цим його показали в Будапешті, де зібрались кінокритики різних країн. На прохання глядачів його там демонстрували тричі. Без щирої любові до України Параджанов не міг би створити такий справді народний фільм, де навіть повітря здається українським. Картина показала: єдине, що не старіє, це сміх. Я радий, що поруч з Сергієм Параджановим ми створили кінокомедію для народу, який уміє так жартувати, як ніхто на світі. І хочеться від душі вигукнути: «Дорогу «Першому парубкові» на екран!»